

Some Insights Regarding *Teshuvah* for Sins Against Others (*Bein Adam L'Chaveiro*)

Rabbi Michael Taubes

1. דברים פרשת נצבים פרק ל

- (א) וְהָיָה כִּי יָבֹאוּ עֲלֵיךָ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נִתְּנִי לְפָנֶיךָ וְהִשְׁבַּתְתָּ אֶל לְבָבְךָ בְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיתָ יְקִינְךָ אֱלֹהֵיךָ שְׂמָה:
(ב) וְשִׁבַּת עַד יְקִינְךָ אֱלֹהֵיךָ וְשִׁמְעַתָּ בְּקוֹלִי כָּל אֲשֶׁר אֲנִכִּי מִצְוָה הַיּוֹם אִתָּה וּבְיָדְךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ:
(ו) וּמַלְּ יְקִינְךָ אֱלֹהֵיךָ אֶת לְבָבְךָ וְאֶת לִבְבִּי זָרַעַךְ לֹא תִּהְיֶה אֶת יְקִינְךָ אֱלֹהֵיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ:
(יא) כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲנִכִּי מִצְוָה הַיּוֹם לֹא נִפְלְאָת הִיא מִמֶּךָ וְלֹא רָחֳקָה הִיא:
(יב) לֹא בְשִׂמִים הִיא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה לְבִנו הַשְּׂמִימָה וְיִקְטֹחֶהָ לְבִנו וְיִשְׁמַעְנֵנו אִתָּה וְנַעֲשֶׂנָה:
(יג) וְלֹא מֵעֶבֶר לַיָּם הִיא לֵאמֹר מִי יַעֲבֹר לְנֹו אֶל עֶבֶר הַיָּם וְיִקְטֹחֶהָ לְבִנו וְיִשְׁמַעְנֵנו אִתָּה וְנַעֲשֶׂנָה:
(יד) כִּי קְרוֹב אֱלֹהֵי הַדְּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבְלִבְבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ:

2. רמב"ן דברים פרשת נצבים פרק ל

- (יא) וטעם כי המצוה הזאת - ... אבל "המצוה הזאת" על התשובה הנזכרת, כי והשבות אל לבבך (בפסוק א) ושבת עד ה' אלהיך (בפסוק ב) מצוה שיצוה אותנו לעשות כן...

3. ספר שערי תשובה לרבינו יונה שער א

שער ראשון: באור התשובה ועיקריה

א מן הטובות אשר היטיב השם יתברך עם ברואיו, כי הכין להם הדרך לעלות מתוך פחת מעשיהם ולנוס מפח פשעיהם, לחשוך נפשם מני שחת ולהשיב מעליהם אפו, ולמדם והזהירם לשוב אליו כי יחטאו לו, לרוב טובו וישרו כי הוא ידע יצרם... והוזהרנו על התשובה בכמה מקומות בתורה... התבאר בתורה, כי יעזור ה' לשבים כאשר אין יד טבעם משגת ויחדש בקרבם רוח טהורה להשיג מעלת אהבתו, שנאמר (דברים ל, ב): "ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום אתה ובניך בכל לבבך ובכל נפשך". ואומר בגוף הענין (דברים ל, ו): "ומל ה' את לבבך ואת לבב זרעך" - להשיג אהבתו...

4. ספר מצוות קטן מצוה נג

לשוב דכתיב (דברים ל) ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו...

5. ספורנו דברים פרשת נצבים פרק ל

(יא) כי המצוה הזאת... כי אמנם זאת המצוה של תשובה אשר אנכי מצוך היום...

6. רמב"ם הלכות תשובה פרק ז

הלכה ה

... וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין שנאמר והיה כי יבאו עליך כל הדברים וגו' ושבת עד ה' אלהיך ושב ה' אלהיך וגו'.

7. רמב"ם הלכות תשובה פרק א

הלכה א

כל מצות שבתורה בין עשה בין לא תעשה אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות לפני האל ברוך הוא שנאמר איש או אשה כי יעשו וגו' והתודו את חטאתם אשר עשו זה וידוי דברים, וידוי זה מצות עשה...

8. במדבר פרשת נשא פרק ה

(ה) וַיְדַבֵּר יְקִינְךָ אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

- (ו) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל חַטָּאת הָאֵדָם לְמַעַל מֵעַל בִּיקִינְךָ וְאֲשִׁמָּה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא:
(ז) וְהִתְוַדּוּ אֶת חַטָּאתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ וְהִשִּׁיב אֶת אַפְשׁוֹ בְּרֹאשׁוֹ וְחִמִּישְׁתּוֹ יֹסֵף עָלָיו וְנָתַן לְאֲשֶׁר אָשָׂם לוֹ:

9. תלמוד בבלי מסכת יומא דף פה עמוד ב

משנה... עבירות שבין אדם למקום - יום הכפורים מכפר, עבירות שבין אדם לחבירו - אין יום הכפורים מכפר, עד שירצה את חבירו. דרש רבי אלעזר בן עזריה: מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו עבירות שבין אדם למקום - יום הכפורים מכפר, עבירות שבין אדם לחבירו - אין יום הכפורים מכפר, עד שירצה את חבירו...

10. ויקרא פרשת אחרי מות פרק טז

(ל) כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מפל חטאתיכם לפני יקנן תטהרו:

11. תלמוד בבלי מסכת יומא דף פז עמוד א

אמר רבי יצחק: כל המקניט את חברו, אפילו בדברים - צריך לפייסו, שנאמר בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך נוקשת באמרי פיך... עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעידך. אם ממון יש בידך - התר לו פסת יד, ואם לאו - הרבה עליו ריעים. (ואמר) +מסורת הש"ס: [אמר] + רב חסדא: וצריך לפייסו בשלש שורות של שלשה בני אדם, שנאמר ישר על אנשים ויאמר חטאתי וישר העויתי ולא שוה לי. (ואמר) +מסורת הש"ס: [אמר] + רבי יוסי בר חנינא: כל המבקש מטו מחבירו אל יבקש ממנו יותר משלש פעמים, שנאמר אנה שא נא... ועתה שא נא.

12. רש"י מסכת יומא דף פז עמוד א

בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך - בשביל זר, לערבו בממון, או אם נוקשת באמרי פיך שהקנטתו בדברים - עשה זאת והנצל, כי באת בכף רעך על עסקי ממון. לך התרפס - יד ופרע לו, ועל מוקש אמרי פיך, אם הקנטתו - רהב רעידך, הרבה רעים לבקש הימנו מחילה, רעידך בתרא דקרא מלא כתיב, לפי שהוא לשון רבים. בשלש שורות - שלש פעמים יפייסוהו בשלשה אנשים בכל פעם, שנאמר ישר - לשון שורה ואין שורה פחותה משלשה בני אדם. חטאתי - הרי פעם אחת, וישר העויתי - הרי שתיים, ולא שוה לי - הרי שלשה. אנה שא נא ועתה שא נא - אין נא אלא לשון בקשה.

13. משלי פרק ו

- (א) בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך:
- (ב) נוקשת באמרי פיך גלפכת באמרי פיך:
- (ג) עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעידך:

14. איוב פרק לג

(כו) ישר על אנשים ויאמר חטאתי וישר העויתי ולא שנה לי:

15. בראשית פרשת ויחי פרק נ

(טז) ויצונו אל יוסף לאמר אביך צנה לפני מותו לאמר:

(יז) פה תאמרו ליוסף אנה שא נא פשע אחיד וחסאתם פי רעה גמלוה ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך ויבך יוסף בודברים אליו:

16. דברים פרשת עקב פרק י

(יז) כי יקנן אלהיכם הוא אלהי האלנים האל הגדל הגבר והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד:

17. במדבר פרשת נשא פרק ו

(כו) ישא יקנן פניו אליך וישם לך שלום:

18. תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף יז עמוד ב

תא שמע: שאלה בלוריא הגיורת את רבן גמליאל: כתיב בתורתכם אשר לא ישא פנים, וכתיב ישא ה' פניו אליך. נטפל לה רבי יוסי הכהן, אמר לה: אמשול לך משל, למה הדבר דומה - לאדם שנושה בחבירו מנה, וקבע לו זמן בפני המלך, ונשבע לו בחיי המלך. הגיע זמן ולא פרעו, בא לפייס את המלך. ואמר לו: עלבוני מחול לך, לך ופייס את חבירך. הכא נמי, כאן - בעבירות שבין אדם למקום, כאן - בעבירות שבין אדם לחבירו.

19. רמב"ם הלכות תשובה פרק ב

הלכה ט

אין התשובה ולא יום הכפורים מכפרין אלא על עבירות שבין אדם למקום כגון מי שאכל דבר אסור או בעל בעילה אסורה וכיוצא בהן, אבל עבירות שבין אדם לחבירו כגון החובל את חבירו או המקלל חבירו או גוזלו וכיוצא בהן אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו, אע"פ שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחול לו, אפילו לא הקניט את חבירו אלא בדברים צריך לפייסו ולפגע בו עד שימחול לו, לא רצה חבירו למחול לו מביא לו שורה של שלשה בני אדם מריעיו ופוגעין בו ומבקשין ממנו, לא נתרצה להן מביא לו שניה ושלישית לא רצה מניחו והולך לו וזה שלא מחל הוא החוטא...

20. שולחן ערוך אורח חיים הלכות יום הכיפורים סימן תרו

סעיף א

עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שיפייסנו; אפילו לא הקניטו אלא בדברים, צריך לפייסו; ואם אינו מתפייס בראשונה, יחזור וילך פעם שנייה ושלישית, ובכל פעם יקח עמו שלשה אנשים, ואם אינו מתפייס בשלשה פעמים אינו זקוק לו... הגה: והמוחל לא יהיה אכזרי מלמחול (מהרי"ל)...

21. תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף צב עמוד א

מתני'. אע"פ שהוא נותן לו, אין נמחל לו עד שיבקש ממנו, שנאמר: ועתה השב אשת וגו'. ומנין שאם לא מחל לו שהוא אכזרי? שנאמר: ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך וגו'...

22. בראשית פרשת וירא פרק כ

(ו) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים בְּחֶלְמָם גַּם אֲנֹכִי יִדְעֵתִי כִּי בָתָם לְבָכָה עֲשִׂיתָ זֹאת וְאֶחְשֶׁה גַּם אֲנֹכִי אוֹתָהּ מִחֲטוּ לִי עַל כֵּן לֹא נִתְחַדָּה לְנַגֵּעַ אֵלַיְכָה: (ז) וְעַתָּה הִשָּׁב אֶשְׁתְּ הָאִישׁ כִּי נָבִיא הוּא וְיִתְפַּלֵּל בְּעַדְךָ וְנִחַנָּה וְאִם אֵינְךָ מְשִׁיב דָּע כִּי מוֹת תָּמוּת אֶתָּה וְכָל אֲשֶׁר לָךְ: (ז"ז) וְיִתְפַּלֵּל אֲבָרָהָם אֶל הָאֱלֹהִים וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים אֶת אֲבִימֶלֶךְ וְאֶת אֶשְׁתּוֹ וְאֶמְהַתְּיוּ וַיִּלְדוּ:

23. רמב"ם הלכות חובל ומזיק פרק ה

הלכה ט

אינו דומה מזיק חבירו בגופו למזיק ממונו, שהמזיק ממון חבירו כיון ששלם מה שהוא חייב לשלם נתכפר לו אבל חובל בחבירו אע"פ שנתן לו חמשה דברים אין מתכפר לו ואפילו הקריב כל אילי נביות אין מתכפר לו ולא נמחל עונו עד שיבקש מן הנחבל וימחול לו.

24. שולחן ערוך חושן משפט הלכות חובל בחבירו סימן תכב

סעיף א

החובל בחבירו, אף על פי שנתן לו ה' דברים, אינו מתכפר לו עד שיבקש ממנו וימחול לו. ואסור לנחבל להיות אכזרי מלמחול, כי אין זה דרך זרע ישראל, אלא כיון שבקש ממנו החובל ונתחנן לו פעם ראשונה ושניה וידוע שהוא שב מחטאו וניחם מרעתו, ימחול לו. וכל הממהר למחול הרי זה משובח, ורוח חכמים נוחה הימנו. הגה: ועיין בא"ח סימן תר"ו...

25. שמות פרשת כי תשא פרק לב

(לא) וַיִּשָּׁב מֹשֶׁה אֶל יְקֹנָן וַיֹּאמֶר אֲנִי חָטָא הָעָם הַזֶּה חָטְאָה גְדוֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהִי זָהָב:

26. תהלים פרק לב

(א) לַדָּוָד מִשְׁכִּיל אֲשֶׁרֵי נְשׁוּי פֶשַׁע כְּסוּי חָטְאָה:

27. תלמוד בבלי מסכת יומא דף פו עמוד ב

וצריך לפרוט את החטא, שנאמר אנה חטא העם הזה חטאה גדלה ויעשו להם אלהי זהב דברי רבי יהודה בן בבא. רבי עקיבא אומר: אשרי נשוי פשע כסוי חטאה. אלא מהו שאמר משה ויעשו להם אלהי זהב - כדרכי ינאי. דאמר רבי ינאי: אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, כסף וזהב שהרבית להם לישראל עד שאמרו די - גרם להם שיעשו אלהי זהב.

28. רש"י מסכת יומא דף פו עמוד ב

וצריך לפרט את החטא - כשהוא מתודה אומר: חטא פלוני חטאתי. כדר' ינאי - לא הזכיר העון אלא למעטו, ולומר: אתה גרמת להם, משל לאדם שהיה לו בן נאה ומאכילו ומשקהו ותולה לו כיס של דינרין בצוארו, והושיבו בפתח זונות, מה יעשה שלא יחטא?

29. תוספות ישנים מסכת יומא דף פו עמוד ב

וצריך לפרט את החטא. וע"י כך תיקנו בתפלות של יום הכפורים על חטא שחטאנו לפניך באונס וחבריו:

30. רמב"ם הלכות תשובה פרק ב

הלכה ג

...וצריך לפרוט את החטא שנאמר אנה חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב.

31. הגהות מיימוניות הלכות תשובה פרק ב

הלכה ג

[ב] פרק בתרא דיומא דאמרינן כר' יהודה בן בבא לגבי ר"ע דאמר אשרי נשוי פשע ע"ש וכן פ"ה וכן פסק ר' שמחה:

32. טור אורח חיים הלכות יום הכיפורים סימן תרז

... ובאשכנז נוהגין לומר על חטא על סדר אלפא ביתא ומפרטין בו החטאים וכ"כ ר"ע וכ"כ הרמב"ם ז"ל והר"י כתב שצריך לפרט החטא ובספרד אין נוהגין לאומרו וכן נראה שא"צ לפרט החטא שר"ע אומר שא"צ לפרט החטא והלכתא כדבריו...

33. ב"ח אורח חיים סימן תרז

ומ"ש וכן נראה שאין צריך לפרט החטא שרבי עקיבא אומר שאין צריך לפרט החטא והלכתא כדבריו. - ... וסבירא ליה לרבינו דהלכה כרבי עקיבא מחבירו אבל הרמב"ם שם ובסמ"ג (עשין טז צט א) פסקו כרבי יהודה בן בבא... ומשום הכי יראה לי דגם הרי"ף (ה ב) והרא"ש (סי' יז) שהביאו מחלוקת רבי יהודה בן בבא ורבי עקיבא בסתם כך דעתם דהלכה כרבי יהודה בן בבא...

34. ב"ח אורח חיים סימן תרו

מצאתי המבקש מחילה שפשע כנגדו צריך לפרש בשעת המחילה אותה פשיעה דרשות מהר"ש (סי' שלג). וכן עיקר דלמאי דכתבינן לקמן בסימן תר"ז (עמ' תכט ס"א ד"ה ומ"ש וכן וד"ה ובגמרא) דצריך לפרט החטא בוידויו לפני המקום הוא הדין נמי בוידויו לפני חבירו דבהא אין לחלק בין עבירות שבינו לבין המקום לבינו ובין חבירו ובירושלמי דיומא (פ"ח ה"ז) דאמר הדין דחטא על חבריה צריך למימר ליה סרחית עלך ואין קבלה הא טבות ואין לא מייתי בני נשא ומפייס ליה קדמיהון וכו' לאו דוקא דאמר בסתם סרחית עלך אלא צריך לפרש אותה פשיעה כדפרישית...

35. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת יומא פרק ח

הלכה ז

שמואל אמר ההן דחטא על חבריה צריך מימר ליה סרחית עלך ואין קבל'ה הא טבאות ואין לא מייתי בני נש ומפייס ליה קומיהון.

36. קרבן העדה מסכת יומא פרק ח

הלכה ז

ההן. האי מאן דחטא נגד חבירו צריך שיאמר לו בפירוש חטאתי לך ואם מקבל מחילה זו הרי טוב ואם לאו צריך להביא בנ"א ויפייסנו בפניהם:

37. שולחן ערוך אורח חיים הלכות יום הכיפורים סימן תרז

סעיף ב

אין צריך לפרט החטא; ואם רצה לפרט, הרשות בידו; ואם מתודה בלחש, נכון לפרט החטא. הגה: אבל כשמתפלל בקול רם, או ש"צ כשחוזר התפלה, אין לפרט החטא; ומה שאומרים על חטא בסדר א' ב' לא מקרי פורט, הואיל והכל אומרים בשוה אינו אלא כנוסח התפלה (ד"ע).

38. משנה ברורה סימן תרז

(ה) א"צ לפרט - אלא כשיאמר סתם חטאתי יצא ידי מצות וידוי:

- (ו) הרשות בידו - הנה מדכתב אח"כ ואם מתודה בלחש משמע דרישא איירי במתודה בקול רם ואף דהרמ"א כתב בהג"ה דבקול רם אין לפרט החטא משמע דאיסורא נמי איכא התם מיירי בחטא שאינו מפורסם לרבים ומפני שאין זה כבוד המקום שמגלה לרבים שחטא כנגדו אבל בחטא המפורסם לרבים רשות בידו לפרטו ברבים אפילו בקול רם:
- (ז) בלחש נכון לפרט - ובוזה אין חילוק בין מפורסם לשאינו מפורסם דהכל גלוי לפני המקום:
- (ח) החטא - כדי שיתבייש יותר כשמזכיר חטאיו ואכתי מקרי כסוי חטאה כיון שאינו נשמע לבני אדם:

39. משנה ברורה סימן תרו

(ג) יחזור וילך - ... ובשעת בקשת מחילה צריך לפרט מה שחטא לחבירו אם לא כשיודע שחבירו יתבייש מזה כשיפרט החטא אזי לא יפרט אותו...

40. חפץ חיים לשון הרע כלל ד

יב. ואם עבר וסיפר לשון הרע על חבירו ובא לעשות תשובה תלוי בזה, אם השומעים דחו את דבריו ולא נתגנה חבירו על ידי זה כלל בעיניהם, אם - כן לא נשאר עליו כי אם העון דבין אדם למקום, דהיינו שעבר על רצון השם שצוה על זה כמו שכתבנו לעיל בפתיחה. תיקונו, שיתחרט על שעבר, ויתודה, ויקבל על עצמו בלב שלם על להבא שלא לעשות כן, כמו בכל עונות שבין אדם למקום. אבל אם חבירו נתגנה על ידי זה בעיני השומעים ונסבב לו על ידי זה היזק בגופו או בממונו או שהיצר לו על ידי זה, הרי הוא ככל עונות שבין אדם לחבירו שאפילו יום הכיפורים ויום המיתה אין מכפר עד שירצה את חבירו, על - כן (מז) צריך לבקש מחילה מחבירו על זה, וכשיתפייס וימחול לו, לא נשאר עליו כי אם העון דבין אדם למקום ויעשה כנ"ל. ואפילו אם חבירו אינו יודע עדיין כלל מזה, (מח) צריך לגלות לו מה

שעשה נגדו שלא כדון, ולבקש ממנו מחילה על זה, כיון שהוא יודע שעל ידו נסבב לו דבר זה (מט) ומזה נוכל להבין כמה יש לו לאדם ליהדר ממדה גרועה הזאת כי מי שמוטבע חס - ושלום בזה כמעט אי אפשר לו בתשובה כי בודאי לא יזכור את כל מספר הנפשות שהדאיב על ידי הלשון הרע שלו, ואפילו אותם אנשים שהוא זוכר במחשבתו שהדיח עליהם הרעה הם לא ידעו מזה וע"כ יתבייש לגלות את אונם בזה, גם פעמים שידבר בפגם משפחה ויזיק בזה כל הדורות הבאים אחריו ולא תגיע אליו מחילה עבור זה כמו שאמרו רז"ל המדבר בפגם משפחה אין לו כפרה עולמית. על - כן צריך להתרחק ממדה גרועה הזאת מאוד כדי שלא יהא חס - ושלום אחר - כך כמעט לא יוכל לתקון.

41. ספר שערי תשובה לרבינו יונה שער ג

רז והרביעי - אם ישוב בעל הלשון בתשובה צריך לבקש מחילה לאשר מוצק לו מזעם לשונו, והוא לא יזכור מספר כלם, כי רבים מכאובים הכאיב וכמה נפשות הדאיב, גם רבים מאשר זכר, כי אותם עכר, והם לא ידעו כי הדיח עליהם את הרעה, יתבייש להודיעם ולגלות אונם על אשר גמלם רעה, כי הוא מכה ואין מכתו ידועה...

42. מגן אברהם סימן תרו

בשעת מחילה צריך לפרט החטא לחבירו (ב"ח) ונ"ל דאם חבירו מתבייש בזה לא יפרוט אותו:

43. מחצית השקל אורח חיים סימן תרו

(הקדמה)

ונראה לי דאם חבירו מתבייש בזה לא יפרוט אותו. ואפשר ליישב בזה דברי הירושלמי [יומא פ"ח הלכה ז] שהביא הב"ח [שם] דאמר הדין דחטא על חברו צריך למימר ליה סרחית עלך, ואי קבליה הא טבות, ואי לא, מייתי בני נשי (ומפייס ליה) [ומפייס ליה] קדמיהון כו'. וכתב הב"ח דלאו דוקא במה שאומר סרחית עלך, אלא צריך לפרט אותה הפשיעה, עכ"ל הב"ח. ולדברי מ"א יש לומר דהירושלמי מיירי בחטא שחברו מתבייש בו...

44. ספר שערי תשובה לרבינו יונה שער א

העיקר הששה עשר

מה וראוי לבעל התשובה לעשות כן קודם הוידוי כדי שיתרצה בוידויו...

45. ספר שערי תשובה לרבינו יונה שער ד

יה ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (יומא פה, ב): "מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו" - עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר, עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו, לכן מי שגזל את חברו ישיב את הגזלה ואחרי כן יתודה, ואם התודה תחלה לא עלה לו הוידוי...

46. ספר שערי תשובה לרבינו יונה שער א

העיקר הששה עשר

מד תקון המעוות באשר יוכל לתקון, כענין שנאמר (יונה ג, י): וירא האלקים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה, ונאמר (שם פסוק ח): וישובו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם, כי בדברים שבין אדם לחברו, כמו הגזל והחמס, לא יתכפר עונו עד אשר ישיב את הגזלה, וכן אם ציער את חברו והציק לו או הלבין פניו, או סיפר עליו לשון הרע, אין לו כפרה עד שיבקש ממנו מחילה, וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (ב"ק צ"ב א) כי אף על פי שנתן דמי בושתו ודמי צער ההכאה, אין צער הבושה וההכאה נמחל לו עד שיבקש ממנו מחילה, שנאמר (בראשית כ, ז): ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחייה.

47. יונה פרק ג

(ח) וַיִּתְפְּסוּ שָׁקִים הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה וַיִּקְרְאוּ אֶל אֱלֹהִים בְּחֻזְקָה וַיֵּשְׁבוּ אִישׁ מִדְּרָכּוֹ הִרְעָה וּמִן הַחֲמָס אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם:
(ט) מִי יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנָחַם הָאֱלֹהִים וְשָׁב מִחֲרוֹן אַפּוֹ וְלֹא נֹאבֵד:
(י) וַיִּרְא הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם פִּי שָׁבוּ מִדְּרָכָם הִרְעָה וַיִּנְחַם הָאֱלֹהִים עַל הִרְעָה אֲשֶׁר דָּבַר לַעֲשׂוֹת לָהֶם וְלֹא עָשָׂה:

48. ויקרא פרשת קדושים פרק יט

(יח) לא תקם ולא תטר את בני עמך ואהבת לרעך כמוך אני יקנך:

49. אור ישראל נתיבות אור

...הנה בש"ס איתא בכמה מקומות אין לו עליו אלא תרעומות. כמו בב"מ בריש פ' השוכר את האומנין. והטעו זה את זה. אין להם זה על זה אלא תרעומות. וכן שם בדף ע"ח ובדף נ"ב ע"ש. ולכאורה תמוה מה צריך להזכיר כלל מענין תרעומות. הו"ל לומר רק כי אין לו עליו תביעת ממון. כי תרעומות בודאי יהיה לו מעצמו:

אולם ביאור הדבר הוא. כי ענין תרעומות הוא קפידא וטינא בלב. והנה עבירות שבין אדם לחבירו. אם יחטא איש לאיש. אפילו לא הקניטו אלא בדברים. צריך לרצות אותו ולפייסו. וכמבואר בגמ' יומא דף פ"ז. וכ"ז שלא פייסו הנה עפ"י דין רשאי להיות לו עליו תרעומות וקפידא. רק אם חבירו פייסו לא יהא המוחל אכזרי מלמחול. וכן אם יחטא איש לחבירו בדברים שבממון ע"י גרמא. אף כי גרמא בנזקין הוא פטור ואין לו עליו תביעת ממון. מ"מ רשאי להיות לו עליו תרעומות. אולם שיהיה לאדם על חבירו תרעומות וקפידא על חנם הוא עון גדול מאוד. ועכ"פ כמו שתביעת ממון הוא דין אם עפ"י משפטי התורה חייב לשלם. כמו כן תביעת תרעומות ג"כ הוא דין אם רשאי להיות לו עליו תרעומות עפ"י דין. זהו מה שאמרו חז"ל אין לו עליו אלא תרעומות. היינו כי אין לו עליו תביעת ממון אבל רשאי להיות לו עליו תרעומות...

50. משלי פרק כח

(יג) מִכֶּסֶף פִּשְׁעָיו לֹא יִצְלִיחַ וּמוֹדָה וְעֹזֵב יִרְחָם:

51. תלמוד בבלי מסכת תענית דף טז עמוד א

אמר רב אדא בר אהבה: אדם שיש בידו עבירה, ומתודה ואינו חוזר בה למה הוא דומה - לאדם שתופס שרץ בידו, שאפילו טובל בכל מימות שבעולם - לא עלתה לו טבילה. זרקו מידו, כיון שטבל בארבעים סאה - מיד עלתה לו טבילה, שנאמר ומודה ועזב ירחם

52. רש"י מסכת תענית דף טז עמוד א

שיש בידו עבירה - גזל.

ואינו חוזר בו - לשלם את הגזל, למה הוא דומה וכו'.

53. רמב"ם הלכות תשובה פרק ב

הלכה ג

כל המתודה בדברים ולא גמר בלבו לעזוב הרי זה דומה לטובל ושרץ בידו שאין הטבילה מועלת לו עד שישליך השרץ, וכן הוא אומר ומודה ועזב ירחם...

54. פרי חדש אורח חיים סימן תרו

סעיף א

... ומה שכתב אין יום הכפורים מכפר עד שיפייסנו. כתב מוהר"ש גרמייזאן ז"ל, שעבירה שבין אדם לחבירו יש בה חלק למקום, כגון אם ביזהו בדברים הרי עבר א"ו אהבת לרעך כמוך" וכיוצא, וכל זמן שלא הרצה את חבירו אפילו מה שבין אדם למקום אינו מכפר:

55. פרי מגדים אורח חיים משבצות זהב סימן תרו

(א) ואם... - עבירות שבין אדם לחבירו אין מכפר יום הכיפורים עד שירצה חבירו, ואף חלק גבוה שבו אין נמחל עד שירצה חבירו...

56. מנחת חינוך פרשת נשא מצוה שסד

[לב]... כי שתיים רעות עושה אם חוטא לחבירו דעושה לחבירו וגם המרה פי אלקיו ית' ע"כ צריך לתשובה כאן אך התשובה אינה מועלת כ"ז שהחטא שחטא לחבירו לא נתקן. ונראה דכ"ז שלא ריצה את חבירו אף חלק שמים לא נמחל לו דל"מ כלל תשוב' כ"ז שיש בידו החטא שחטא לחבירו רק לאחר שנתפייס מחבירו צריך תשובה לחלק שמים...

57. ויקרא פרשת אחרי מות פרק טז

(כ) וְכִלְיָהּ מִכֶּפֶר אֶת הַקֹּדֶשׁ וְאֶת אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת הַמִּזְבֵּחַ וְהִקְרִיב אֶת הַשְּׂעִיר הַחַי:

(כא) וְסַמָּה אֶהְרֶן אֶת שְׁמֵי יָדוֹ וְדָוָה עַל רֹאשׁ הַשְּׂעִיר הַחַי וְהִתְנַדָּה עָלָיו אֶת כָּל עֲוֹנוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת כָּל פִּשְׁעֵיהֶם לְכָל חַטָּאתָם וְנָתַן אֹתָם עַל רֹאשׁ הַשְּׂעִיר וְשִׁלַּח בְּיַד אִישׁ עֵתִי הַמִּדְבָּרָה:

(כב) וְנָשָׂא הַשְּׂעִיר עָלָיו אֶת כָּל עֲוֹנוֹתָם אֶל אֶרֶץ גְּזֵרָה וְשִׁלַּח אֶת הַשְּׂעִיר בַּמִּדְבָּר:

58. רמב"ם הלכות תשובה פרק א

הלכה ב

שעיר המשתלח לפי שהוא כפרה על כל ישראל כהן גדול מתודה עליו על לשון כל ישראל שנאמר והתודה עליו את כל עונות בני ישראל, שעיר המשתלח מכפר על כל עבירות שבתורה הקלות והחמורות, בין שעבר בזדון בין שעבר בשגגה, בין שהודע לו בין שלא הודע לו הכל מתכפר בשעיר המשתלח, והוא שעשה תשובה, אבל אם לא עשה תשובה אין השעיר מכפר לו אלא על הקלות, ומה הן הקלות ומה הן החמורות, החמורות הן שהיביין עליהם מיתת בית דין או כרת, ושבועת שוא ושקר אע"פ שאין בהן כרת הרי הן מן החמורות, ושאר מצות לא תעשה ומצות עשה שאין בהן כרת הם הקלות.

59. רמב"ם הלכות תשובה פרק ב

הלכה ז

יום הכפורים הוא זמן תשובה לכל ליחיד ולרבים והוא קץ מחילה וסליחה לישראל...

60. תפילות יום הכיפורים

...כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישורון בכל דור ודור ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה. בא"י מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו ישראל ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה. מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הכפורים.

61. חיבור התשובה למאירי - משיב נפש מאמר ב פרק ח

...וכן נהגו לבקש זה מזה רצוי ומחילה כל שיש לו או שהיה לו רחוק או שנאה בינו לבין חברו, וכן קראוהו הפיטנים בפיטוי היום יום רצוי ומחילה יום שימת שלום בין חברים.

62. טור אורח חיים הלכות יום הכיפורים סימן תרו

...ועושיין כן כדי שיהא לב כל ישראל שלם כל אחד עם חבירו ולא יהיה מקום לשטן לקטרג עליהם והכי איתא בפרק ט"ו מפרקי ר"א ראה סמאל שלא נמצא בטא בישראל ביום הכפורים ואומר רבון העולם יש לך עם אחד בארץ כמלאכי השרת... מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא כך ישראל נקיים מכל חטא מה מה"ש שלום ביניהם כך ישראל ביום הכפורים והקב"ה שומע עדותן מן המקטרגין ומכפר עליהם:

63. תפילת מוסף של יום הכיפורים

...יום שימת אהבה ורעות...

64. אליה רבה סימן תרו

(א) ...כתבו מקובלים מי שאינו מעביר שנאה ביום כיפור אין תפלתו נשמעת...

65. תוספת יום הכיפורים מסכת יומא דף פה עמוד ב

דרש ראב"ע מכל חטאתיכם כו' - ...וראיתי בספר מאור עינים (דף קכד ע"ב) דפירש דראב"ע סבירא ליה דמי שיש לו עבירות שבין אדם לחברו אין הקב"ה מכפר לו אפי' על עבירות שבין למקום ור"ע חולק עליו וס"ל דאפילו על עבירות שבין אדם לחברו הקב"ה מכפר אף על גב שלא ריצה את חברו ואין דבריו מחוורין אצלי ודוק:

66. ברכי יוסף אורח חיים סימן תרו

א. דין א. עד שיפייסנו וכו'. יש מי שכתבא דאם לא שב מעבירות שבין לחבירו גם עבירות שבין למקום אינו מתכפר, ואסמכיה אמתניתין. ואני אומר לא ניחא ליה למארייהו בהכי. ומיהו כתב הרב מהר"ש גארמיזאן והביאו הרב בפר"ח דבעבירות שבין לחבירו איכא נמי חלק גבוה, וכל שלא פייס את חבירו גם חלק גבוה אשר בה לא נתכפר.

67. יחזקאל פרק לו

(כה) וְנִרְקַתִּי עֲלֵיכֶם מִיַּם טְהוֹרִים וְטַהַרְתֶּם מִפֶּלַע טְמְאוֹתֵיכֶם וּמִפֶּלַע גְּלוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם:

68. ירמיהו פרק יז

(יג) מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל יִקְנֶק פֶּן עֲזָבֶיךָ יִבְשׁוּ יִסּוּרֵי וְסוּרֵי בְּאֶרֶץ יִכְתְּבוּ כִּי עֲזָבוּ מְקוֹר מַיִם חַיִּים אֶת יִקְנֶק:

69. תלמוד בבלי מסכת יומא דף פה עמוד ב

משנה... אמר רבי עקיבא: אשריכם ישראל, לפני מי אתם מטהרין, מי מטהר אתכם - אביכם שבשמים, שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם ואומר מקוה ישראל (ה') מה מקוה מטהר את הטמאים - אף הקדוש ברוך הוא מטהר את ישראל.

70. ויקרא פרשת מצורע פרק טו

(יג) וְכִי יִטְהַר הַזָּב מִזֹּבּוֹ וְסָפַר לוֹ שִׁבְעַת יָמִים לְטַהַרְתּוֹ וְכִבֵּס בְּגָדָיו וְנָחַץ בְּשָׂרוֹ בְּיָמִים חַיִּים וְטַהַר:

71. תלמוד בבלי מסכת יומא דף לא עמוד א

ותניא: ורחץ בשרו במים - במי מקוה, כל בשרו - מים שכל גופו עולה בהן. וכמה הן - אמה על אמה ברום שלש אמות. ושיערו חכמים מי מקוה ארבעים סאה.

72. רמב"ם הלכות מקוואות פרק ד

הלכה א

דין תורה שכל מים מכונסין טובלין בהן שנאמר מקוה מים מ"מ, והוא שיהיה בהן כדי להעלות בהן כדי טבילה לכל גוף האדם בבת אחת, שיערו חכמים אמה על אמה ברום שלש אמות, ושיעור זה הוא מחזיק מ' סאה מים בין שאובין בין שאינן שאובין.

73. ויקרא פרשת אמור פרק כב

(ו) נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תִּגַּע בּוֹ וְטָמְאָה עַד הָעֶרֶב וְלֹא יֹאכַל מִן הַקֶּדָּשִׁים כִּי אִם רָחַץ בְּשֵׁרוֹ בַּמַּיִם:
(ז) וְכֹא הִשְׁמֵשׁ וְטָהַר וְאַחַר יֹאכַל מִן הַקֶּדָּשִׁים כִּי לַחֲמוֹ הוּא:

74. ספרא אמור פרשה ד תחילת פרק ד

(ז) כי אם רחץ בשרו, יכול יהיה מרחיץ אבר אבר ת"ל ובא השמש וטהר מה ביאת שמשו כולן כאחת אף במים כולן כאחת.

75. רמב"ם הלכות מקוואות פרק א

הלכה ז

כל הטובל צריך שיטבול כל גופו כשהוא ערום בבת אחת...

76. שולחן ערוך יורה דעה הלכות מקוואות סימן רא

סעיף א

אין האשה עולה מטומאתה ברחיצה במרחץ. ואפילו עלו עליה כל מימות שבעולם, עדיין היא בטומאתה וחייבין עליה כרת עד שתטבול כל גופה בבת אחת במי מקוה או מעיין שיש בהם ארבעים סאה...

77. רמב"ם הלכות מקוואות פרק יא

הלכה יב

...כך המכויין לבו לטהר נפשו מטומאות הנפשות שהן מחשבות האון ודעות הרעות, כיון שהסכים בלבו לפרוש מאותן העצות והביא נפשו במי הדעת טהור, הרי הוא אומר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם, השם ברחמיו הרבים מכל חטא עון ואשמה יטהרנו אמן.